

МОВОЗНАВСТВО

УДК 811.161.2'27:272:39

Л. Андрієнко, канд. філол. наук, старш. наук. співроб.
Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, м. Київ

СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ ЗМІСТ ТЕРМІНОПОНЯТТЯ "ФОЛЬКЛОРИЗАЦІЯ МОВИ"

Розкривається соціолінгвістичний зміст терміну "фольклоризація мови", обґрунтовується доцільність його використання у студіях, присвячених проблемам збереження та відродження мов. На численних прикладах показано амбівалентну природу фольклоризації мов.

Ключові слова: фольклоризація мови, вітальність мови, мовно-культурна асиміляція.

Понятійно-термінологічний апарат соціолінгвістики з огляду на її міждисциплінарний характер і специфіку досліджуваного об'єкта потребує постійного оновлення та заповнення лакун, поява яких зумовлена динамікою мовних змін.

Метою цього дослідження є з'ясувати соціолінгвістичний зміст терміна *фольклоризація мови* vs *дефольклоризація мови*, який, хоч ще й не посів свого місця у термінологічних словниках, проте імпліцитно та експліцитно присутній у науковому дискурсі й тому заслуговує на увагу. Важливо також зрозуміти, як фольклоризація мови співвідноситься з такими проявами мовного життя, як занепад мови, її ревіталізація, відродження, модернізація.

Лексеми з етимологічною основою *folk* (нім. *Folk* < англ. *folk* - "народний") – *фольклор*, *фольклорист*, *фольклористика*, *фольклорний* – зазвичай викликають позитивні асоціації і пов'язуються з вивченням народних традицій, поверненням до культурних надбань попередніх поколінь. Адже фольклор є тим фундаментом, на якому вибудовується національна літературна традиція, шліфуються мовні формули, закладаються морально-етичні коди етносу.

Із погляду культурології під *фольклоризацією* (з аксіологічним компонентом "*позитивна*" / "*негативна*") розуміють процеси засвоєння традиційною культурою явищ іншої культури.

Соціолінгвістичний термін *фольклоризація мови* є амбівалентним і не прочитується однозначно. Найчастіше про *фольклоризацію мови* говорять, як про стан "завмирання" мови, її генераційну, соціальну та функціональну редукацію під тиском кількісно, інституційно та функціонально потужнішої мови, що означає процес протилежний її успішній модернізації, розвитку.

Ідеться передусім про репресивні методи "мовного планування", накинута "згори" ініціатива й інструкції, як наприклад, Програма російського націоналізму від Л. Кагановича, яка полягала "у проповідуванні нейтрального ставлення партії до розвитку української культури, в трактуванні її, як відсталого "селянської", у протизвагу руській "пролетарській" [4, с. 214].

Зовнішній тиск із часом позначається на таких об'єктивних показниках "мовного здоров'я", як повнота й інтенсивність використання мови в різних сферах спілкування (включаючи освіту, науку, культуру, політику, релігію, масову комунікацію, виробництво, адміністративно-бізнесову діяльність); на динаміці освоєння нових комунікативних майданчиків, наприклад, Інтернету, і, нарешті, впливає на стабільність мовної норми, рівень мовної компетенції мовців. Де-

формація мовної ситуації відображається на соціальному статусі мови, а зменшення її присутності у важливих сферах життя суспільства негативно впливає на такі суб'єктивні фактори життєздатності мови, як мовна свідомість, лінгвоцентризм, національна культура та ціннісні орієнтації мовців.

Отже, під *фольклоризацією мови* розуміють регламентовану реалізацію мовних і культурних практик, які мовна спільнота (не завжди меншинна) може здійснювати лише в таких формах і на таких умовах, які схвалюють представники панівної верхівки або більшості. Небезпечність цього явища криється, насамперед, у тому, що *фольклоризація* є прихованою асиміляцією, "вузьким коридором" фольклорних напрямків, що його більшість залишає (або дозволяє) меншинним етносам для реалізації їхніх культурних потреб.

Однак природа цього феномену амбівалентна і не може бути оцінена лише негативно. Так, дослідник ромських мов Д. Гальвахс (*Dieter W. Halwachs*), образно назвавши свою статтю "Циганська мова: Між Сціллоу смерті мови і Харібдою фольклоризації", вказав на два можливі сценарії розвитку мови неповного поширення, за яким *фольклоризація мови* є меншими лихом проти загрози її цілковитої асиміляції. На прикладі мови ромів автор показав, як у процесі емансипації мовно-культурної спільноти, її інтеграції в ширший соціум, мова залишається маркером ідентичності й стає символом, який здатен консолідувати етнос. За спостереженнями дослідника, репрезентантами меншинної мови в іномовному континумі виступають мікротексти, що, як правило, дублюються мовою більшості – формули ввічливості, традиційні зачини розмов, пісенний репертуар, назви музичних дисків, заголовків газет, традиційних страв, одягу, знарядь праці, свят, звичаїв, які несуть у собі радше символічний, аніж інформаційний зміст, що є першою ознакою фольклоризації мови.

Зникання мов може бути повільним або швидким, мирним (як наслідок свідомого вибору мовців, їхнього переходу на більш "прогресивну" мову) чи насильним (стихийні лиха, війни, етноцид, геноцид, природі катаклізми, епідемії, наприклад, у 2004 р. велике цунамі практично знищило мову ментавай, одну із австронезійських мов, якою розмовляють на острові Ментавай). Спричинену природною стихією мовну ситуацію можна назвати точкою неповернення. Лише окремі носії можуть зберігати таку мову як пам'ять про пережите.

Не менш фатальними для життя мови є несприятливі економічні, політичні та соціальні причини. Як

відомо, міноритарна етномовна спільнота вимушена бути бі- або полілінгвальною. Мова панівної більшості традиційно є мовою освіти й державного управління, а отже, мовою влади, матеріального добробуту й успіху; сфера функціонування меншинної мови обмежується побутом, традиційним виробництвом. Ситуація диспаритетності мовних колективів породжує психологічний дискомфорт у носіїв меншинної мови і ставить їх в опозицію до власної культурної спадщини: "Часто втрату мови супроводжує відчуття пригніченості й тривоги, що переживається як на індивідуальному, так, так і на колективному рівні. Мовна спільнота може усвідомлювати, що природний процес передавання мови наступному поколінню порушений, і відчувати тривогу за своє майбутнє..." [1, с. 30]. Добровільна, на перший погляд, зміна мовних пріоритетів є наслідком нерівноправності мовних груп через державну мовну політику та неухильну уніфікацію способу життя в умовах глобалізації. Фольклорно-етнографічна, "романтична" ніша стає в такій ситуації своєрідним прихистком мови.

Яскравим з цього погляду є приклад становлення української мови на Кубані. Так, незважаючи на офіційну заборону української мови в 1932 р., ще в 50–60-х рр. ХХ ст. кубанські станиці були українськомовними. За повної відсутності українських шкіл та інших навчальних закладів діти розмовляли українською. Зараз розмовну українську мову можна почути лише у станицях, які розташовані на території історичного Чорноморського війська, і лише з уст старшого покоління – "станишників". Середнє покоління знає українську, але спілкується між собою російською, молодь української не знає й часто навіть не розуміє. "Материнську мову", яку тут називають "балачкою" або "кубанським наріччям", факультативно вивчають нині лише в крайовій експериментальній школі народного мистецтва при Кубанському козацькому хорі, аби навчити майбутніх виконавців читати і правильно вимовляти пісенні тексти.

За шкалою вітальності мов, прийнятою нині в соціолінгвістиці [6], українська мова в цьому регіоні кваліфікується як така, що перебуває на стадії зникнення, стан її визначається як критичний. За умов, коли мову не вивчають у школі, через що її носіями є люди найстаршої генерації; коли їй, до того ж, відмовлено у статусі мови, спонтанний розвиток, креативна функція мови зведені до нуля, а її життєвість підтримується лише завдяки відтворенню готових зразків.

Соціолінгвістичний досвід світу показує, що відродження мови, яка перебуває в летаргійному або напівлетаргійному стані, можливе лише на хвилі національно-визвольних рухів, коли мова стає символом незалежності, як це було з чеською мовою, у різні історичні періоди – з українською. Гостра ситуація стає імпульсом для того, аби етнічна спільнота переосмислила свої мовні й культурні права, тоді як ліберальні тенденції в мовній політиці метрополії щодо підлеглої мови, маніпулятивна статусна політика можуть, навпаки, "приспати" суспільство, нівелювати мовну свідомість, відсунувши питання мови на периферію державних і особистих інтересів [2, с. 64].

Такою була "повзуча русифікація" в національних республіках Радянського Союзу. Українська мова в Радянській Україні за замовчуванням мала статус

місцевої мови спілкування. Її підлеглий стан у мовно-культурній ієрархії опосередковано відображався в суспільному дискурсі й безпосередньо втілювався у сфері корпусного планування. Успадковані з часів Російської імперії стереотипи про все українське (мову, культуру) як другосортне, провінційне, а у кращому випадку – патріархальне, ідилічно-пасторальне, виявилися тривкими, що "має своє історичне пояснення у тривалому колоніальному статусі країни, коли українська мова і культура були витіснені з міст під культурно-мовним впливом сусідніх історично успішніших народів, а самі етнічні українці для того, щоб мати соціальний успіх, масово переходили в спілкування на мову панівних верств суспільства" [3, с. 98].

Однак історія знає багато яскравих прикладів "зворотного мовного зсуву", дефольклоризації. Так, протягом ХІХ ст. румунська, болгарська, фінська мови з мов сільського населення перетворилися на "цивілізовані" мови, здатні творити власну й ретранслювати світову високу й масову культуру. Досвід цих країн показав, що мовне відродження залежить не стільки від кількості носіїв мови, скільки від позиції свідомих мовців, які, керуючись "внутрішньою мотивацією" формують таку мотивацію у співгромадян, чим підносять престиж і соціальний статус своєї мови.

Уведення до наукового обігу терміну *фольклоризація мови* урізноманітнює теоретичний інструментарій соціолінгвістики, що дозволяє здійснювати більш глибокий ретроспективний аналіз причин і наслідків, шляхів розвитку, сучасного стану тієї чи іншої мови, ураховуючи сукупність соціально-демографічних, соціально-політичних, національно-культурних, соціально-функціональних, власне лінгвістичних факторів. Нагромаджений емпіричний матеріал, проаналізований і вивчений саме під таким кутом зору, дасть можливість розпізнавати загрозливі тенденції в житті мови на тій стадії, коли мовне співтовариство їх гостро не ще відчуває, відтак це матиме і прогностичну соціолінгвістичну цінність.

Список використаних джерел

1. *Замятин К.* Как и зачем сохраняют языки народов России? / К. Замятин, А. Пасанен, Я. Саарикиви. – Хельсинки, 2012.
2. *Селігей П.* Мовна свідомість: Структура, типологія, виховання / П. Селігей. – К.: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2012.
3. *Тараненко О. О.* Суперечності між національним і соціальним у розвитку літературної мови / О. О. Тараненко // Екологія мови і мовна політика в сучасному світі // Екологія мови і мовна політика в сучасному світі: 36. наук. праць. – К.: ВД Д. Бураго, 2012. – С. 92–119.
4. *Шевельов Ю.* Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941): Стан і статус / Ю. Шевельов // Вибрані праці: У 2 кн. – К.: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2008. – Кн. І. – С. 26–280.
5. *Dieter W. Halwachs.* Romani between the Scylla of Language Death and the Charybdis of Folklorisation [Електронний ресурс] // Internet-Zeitschrift für Kulturwissenschaften – 2004. – Juni, № 15. – Режим доступу від 10.10. 2017: http://www.inst.at/trans/15Nr/06_1/halwachs15.htm.
6. *Krauss M.* / M. Krauss. The world's Languages in Crisis // Language. – 1992. – Vol. 68. Chicago. – 1992. – P. 30–43.

Надійшла до редколегії 14.10.17

L. Andriienko, PhD, Senior Researcher Fellow
O. O. Potebnya Institute of Linguistics, Kyiv

SOCIOLINGUISTIC CONTENT OF THE NOTION "LANGUAGE FOLKLORISATION"

This article highlights sociolinguistic content of the notion "language folklorisation", substantiates expediency of its usage in sociolinguistic studies on languages' protecting and reviving. Numerous examples demonstrate the ambivalent nature of such a phenomenon as language folklorisation.

Key words: folklorisation of language, language vitality, assimilation of language and culture.

Л. Андриенко, канд. филол. наук, ст. науч. сотр.
Институт языковедения им. А. А. Потебни НАН Украины, Киев

СОЦИОЛИНГВИСТИЧЕСКОЕ СОДЕРЖАНИЕ ТЕРМИНОПОНЯТИЯ "ФОЛЬКЛОРИЗАЦИЯ ЯЗЫКА"

Раскрывается социолингвистическое содержание термина "фольклоризация языка", обосновывается целесообразность его использования в исследованиях, посвящённых проблемам сохранения и возрождения языков. На многочисленных примерах показана амбивалентная природа фольклоризации языков.

Ключевые слова: фольклоризация языка, витальность языка, культурно-языковая ассимиляция.